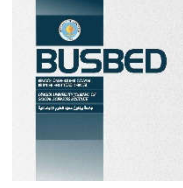

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 01.06.2022
Kabul Tarihi : 12.10.2022

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1124424>

OSMANLI TOPLUMUNDA MÜHTEDİLERİN DİN DEĞİŞTİRME NEDENLERİ VE YAŞADIKLARI PROBLEMLERE DAİR BAZI ÖRNEKLER

Celalettin UZUN¹

ÖZ

Osmanlı toplumu çok kültürlü bir yapıya sahipti. Farklı inançlara sahip insanlar dini ve kültürel özgürlükler sayesinde ibadetlerini rahat, huzurlu ve güvenli bir şekilde yerine getirmişlerdir. Böylece mabetlerini yüzyıllarca yaşatarak günümüze kadar ulaştırabilmişlerdir. Öte taraftan farklı inanç ve kültürlerle sahip insanlar arasında yoğun bir etkileşim de vardı. Karşılıklı etkileşimin sonunda mensubu olduğu dini değiştirerek İslam'a girenler de oluyordu. Bu tercihin altında yatan pek çok farklı etken bulunmaktaydı. Ancak bu kişilerin eski dinlerinden vazgeçerek Müslümanca yaşamaya karar verdikten sonra hangi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve yaşamlarının nasıl etkilendiği bir merak konusudur.

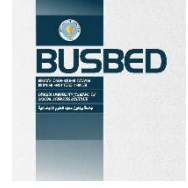
Biz de bu çalışmada arşiv belgelerinden hareketle, öncelikle din değiştirme olgusunun altında yatan temel nedenlere kısaca değindik. Sonrasında ise yine belgelerden hareketle Osmanlı toplumunda bir kısım örneklerden yola çıkarak sonradan Müslüman olanların yaşadıkları zorluklara yer vermeye çalıştık.

Sonuç olarak kendi özgür iradeleriyle sonradan Müslüman olan kişilerin bazılarının bu tercihlerinden dolayı yakın aile ve çevresinden, gayrimüslim din adamları ile yabancı devlet konsoloslarından kaynaklı pek çok sorunla mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Toplumunu, Müslüman, Gayrimüslim, Mühtedi.

¹ Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cuzun@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7465-3309>

Article Type : Research Article
Date Received : 01.06.2022
Date Accepted : 12.10.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1124424>

SOME EXAMPLES OF THE REASONS FOR CONVERTING RELIGION AND THE PROBLEMS FACED BY CONVERTS IN THE OTTOMAN SOCIETY

Celalettin UZUN¹

ABSTRACT

Ottoman society had a multicultural structure. People of different faiths were able to perform their worship comfortably, peacefully and safely with religious and cultural freedoms. In this way, their temples have survived for centuries. On the other hand, there was an intense interaction among people with different beliefs and cultures. After mutual interactions, there were people who converted to Islam by changing their religion. There were many different factors underlying this preference. However, after giving up their old religion and deciding to live as a Muslim, it is a matter of curiosity what problems they faced and how their lives were affected in this regard.

In the present study, the main reasons underlying the phenomenon of conversion were briefly examined based on archival documents. Then, the difficulties faced by those who became Muslims were discussed by starting from some examples in the Ottoman society, again based on the documents.

As a conclusion, it was found that some of the people who later became Muslims of their own free will had to fight many problems arising from their close family and environment, non-Muslim clergy, and foreign state consuls because of these preferences.

Keywords: Ottoman Society, Muslim, Non-muslim, Convert.

¹ Assoc. Prof., Bingöl University, Faculty of Arts and Sciences, cuzun@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7465-3309>

GİRİŞ

Osmanlı Devleti farklı iklimlerin yaşandığı geniş bir coğrafya üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Osmanlı, hudutları dâhilinde tebaasına sınırsızca sunmuş olduğu özgürlükler sayesinde farklı dine, ırka, dile, örf ve âdete sahip insanlar asırlarca mabetlerini yaşatmış ve dini ve kültürel yapılarını korumuşlardır. Osmanlı'daki bu hoşgörü anlayışının temeli Hz. Peygamber devrine kadar uzanan İslam'ın *ehl-i zimme* hukukuna yani İslam'ın hoşgörü anlayışına dayanmaktaydı (Erkan, 2015, s. 49; Özel, 1996, s. 418-427).

Gayrimüslim tebaa, İslam adalet anlayışı çerçevesinde Osmanlı toplum hayatı içerisinde Müslüman olmaya zorlanmamıştır. Hatta Osmanlı idaresi zor durumda İslâmlaşmış olan gayrimüslimleri gerçek Müslüman saymamış, onları “sahariyan” yahut “ahriyan” adı altında Müslümanlardan farklı bir statü içerisinde değerlendirmiştir. Hâkimiyet altına alınmış bölgelerde yaşayan gayrimüslimleri (Ehl-i kitap) İslâm şeriatının tespit ettiği kurallar vasıtasıyla bir statüye koymuş ve bu kurallara saygı, başta yöneticiler olmak üzere her bir Müslüman için dinî bir ödev kabul edilmiştir (İnalçık, 2017, s.445).

Fethettiği bölgelerde uyguladığı hoşgörü politikası nedeniyle bölge halkı kendi özgür iradesiyle Müslüman olmayı tercih etmiştir. Nitekim 1431 tarihli Arnavid Sancağına ait Osmanlı tahrir kaydında, Hristiyan din adamları ve Hristiyan askerlere tımar tevcih edildiği, bu vesile ile tımar kadrosuna girmiş olan Hristiyan ailelerin bir iki nesil sonra Müslüman oldukları ve bu itibarla yeni devleti özümstedikleri görülmektedir. Yine bir kısım senyör aileler tımarlarını muhafaza etmekle beraber üç asır Hristiyan kalmışlardır. Yani tımara geçmek için Hristiyan olmaları hiçbir suretle bir engel teşkil etmiyordu. Hiç şüphesiz izlenen bu politika, Arnavutluk'ta İslamiyet'in yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca bu durum yerli senyörlerin, topraklarını ellerinde tutabilmek için Müslüman olmaları şart koşulduğu iddiasının asılsız olduğunu göstermektedir. Bu topraklarda İslamlaştırma öncelikle Osmanlı devlet kadrolarına giren aristokrat arasında kendiliğinden sosyal bir hadise olarak meydana geliyor ve dinlerin yayılmasında çoğu zaman görüldüğü gibi, İslamiyet halk arasında yukarı tabakayı örnek almak suretiyle yavaş yavaş yayılıyordu. Dolayısıyla devlet kendi hâkimiyetini tanıyan ve hizmet gören unsurları, ırkı ve dini ne olursa olsun kendi kadroları içerisinde tam bir eşitlik içinde kabul etmiştir. Bu yalnızca Arnavutluk'a özel bir durum değildi. Zira bu duruma Bosna'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da hatta Anadolu'da rastlanılmaktadır. Bu sebepten Osmanlıda, İslamlaştırma siyasetinin başlıca bir devlet politikası olduğunu öne sürmek yanlıştır (İnalçık, 1993, s.112-114). Aksine gayrimüslim ahali kendi özgür iradeleriyle İslam dinini seçmiştir. Ancak kendi özgür iradeleriyle İslam dinine geçen bir kısım kişiler eş dost veya komşu ya da yakınlarından, Osmanlı toplum yaşamında gördükleri aynı hoşgörüyü bulamamış büyük bir mahalle baskısı altında kalmışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde zayıflamasına paralel olarak daha fazla artmıştır. Yakın akraba, çevre ve komşuların dışında gayrimüslim halk, kiliseler ve yabancı devletlerin konsolosları da duruma müdahil olmuştur. İslamiyet'i seçen kişilere karşı uygulanan baskı ve eziyetler daha fazla artarak devam etmiştir. Mühtedi eski dinine geri dönmeye zorlanmıştır.

1.İslam Dinini Seçme Sebepleri

Osmanlı toplumunda, İslam dinine giren kişi öncelikle Allah'ın hidayeti ve yardımıyla *Şeref-i İslâm* ile müşerref olduğunu ifade etmektedir (CBOA. C.ADL. 69/4160-1; CBOA. HR. MKT. 125/35-3; CBOA. HR. MKT. 31/99-2). Toplum tarafından bu kişiler, hidayete eren, kurtuluşa eren, doğru yolu bulan anlamında kullanılan mühtedi veya ihtida kelimesiyle tanımlanmaktadır (Köse, 2000, s.554).

Ailesinin ve soydaşlarının mensubu olduğu dini terk ederek İslam'ı seçen kişi hayatının önemli bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Zira mensubu olduğu dinden vazgeçerek İslam dininin emirlerini kabul ederek Müslümanca yaşamaya karar vermiştir. Bu kararın benimsenmesinde pek çok unsurun etkili olduğu söylenebilir. Ancak bu hususta psikolojik, sosyolojik ve ekonomik unsurların daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere Hristiyan din adamları ve Hristiyan askerlere tımar tevcihi onların veya soylarından gelenlerin sonradan Müslüman olmalarında etkili olmuştur. Yine devlet idaresinde imtiyazlı mevki elde etmek ya da gayrimüslimlere mahsus olan vergilerden kurtulmak için yüksek Bizans aristokrasine mensup bir takım kişiler ile âlimler, sanatkârlar, hatta meşhur mutasavvıflar arasında ya kendileri veya babaları Hristiyanlıktan dönmüş olanlar vardı. Diğer taraftan Doğu Roma'nın haksızlık ve baskıları altında ağır vergilerden muzdarip olan gayrimüslim ahali Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethedip uyguladığı adil politika sebebiyle İslam'a veya Müslümanlara karşı bakış açılarını değiştirmiştir. Hatta bu sebepten bazı Hristiyan köyleri bütünüyle Müslüman olmuştur (Köprülü, 2019, s.128,131-132).

Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlarda uyguladığı bu politikada dinî ve tasavvufî zümrelerin etkin rolü olmuştur. Bu zümrelerin gayrimüslimlerle olan münasebetleri, bunlara karşı uyguladıkları gönül alma gayretleri İslami davette oldukça etkili olmuştur. Böylece bu zümreler yurt tuttıkları bölgelerde ekilemeyen ölü toprakları canlandırmakla kalmamış kurdukları dini, sosyal, eğitim kurumları ve ilim meclisleriyle ölü kalplere de şifa kaynağı olmuşlardır. Öğretileriyle İslam'ın filizlenip doğru bir şekilde yayılmasını sağlamışlardır. Gayrimüslim ahaliyi sevgi ve hoşgörü ile İslam'a davet etmekle birlikte inşa ettikleri dergâh, zaviye ve tekkelerde gayrimüslim

unsurları çalıştırmışlardır. Böylece zamanla bunlar içinde şeyh veya dervişlerden etkilenecek İslamiyet'i seçenler dahi olmuştur (Barkan, 2002, s.150).

Gönül alma amacıyla zaviye ve tekelerin dışında cami veya mescit gibi dini kurumlarda gayrimüslim unsurlar istihdam edilmiştir. Mesela Amid kalesinin içinde bulunan mescitte loğkeşlik vazifesi günlük bir akçe ücretle Serkiz adlı gayrimüslim tarafından yerine getirilmekteydi. Yine Amid şehrinin en büyük camisinin su yollarının bakım onarım işi bir gayrimüslime verilmişti (VGMA, HD, nr. 1067, s.59). Başka şehirlerde de gayrimüslim unsurların vakıf kurumlarında istihdam edildiğine dair örneklere rastlamak mümkündür (Çakar ve Uzun, 2017, s.24-25).

Anadolu'da Mevlânâ Celâleddin'in manevi etkisiyle tek tek veya kalabalık gruplar halinde İslam'a girip onun dervişleri arasına katıldıkları hakkında pek çok menkıbe bulunmaktadır (Ocak, 1981, s.35.) Dolayısıyla Osmanlıda yolu bir Mevlevi şeyhi ya da Mevlana'nın eseri ile keşiştiği için İslamiyet'e girenler vardı. Nitekim Konya'nın Saray Sokağı Mahallesi'nde ikamet eden ve Ermeni milletinden olan Ohannes, Mevlevi Şeyhi Reşadlu Mustafa Efendi'nin hizmetine girdikten sonra İslam ile müşerref olmuş ve Ahmed Sadık ismini almıştır (CBOA. A.MKT. UM. 23/86-1). Kayseri'nin Talas ilçesinde doğan Diamandi, hidayet yolculuğuna çocuk yaşta iken hocası tarafından kendisine verilen Mesnevi'nin ilk on sekiz beytini okuma ödevini yerine getirdikten sonra ruhudaki büyük değişimle başlamıştır. Yetişkinliğe eriştiğinde İslamiyet'i kendi içinde gizlice yaşayan mühtedi ancak Tokatta Nakşibendî Hâlidî Şeyhi Ahmed Hilmi Efendi'nin teşvikiyle Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Müslüman olduktan sonra Ahmet Abdülkadir adını almıştır. Önemli mesnevi şairlerinden olan mutasavvıf, Yaman Dede olarak da tanınmaktadır (Şahin, 2013, s. 311-312).

Sevgi ve hoşgörü içerisinde sunulan İslami öğretiler ile Hristiyan din adamlarının da gönülleri kazanılmıştır. Sadece Mevleviler değil diğer mutasavvıflar da bu hususta önemli roller üstlenmişlerdir. Haydari derviş ve şeyhleri, Abdalan-ı Rum ve Bektaşilik gibi heterodoks tarikat mensupları, uzun bir dönem içinde Anadolu ve Rumeli'de gittikleri yerlerde gayrimüslim ahalinin hidayetine sebep oldukları gibi, pek çok papaz ve rahiplerin de İslama girmelerine vesile olmuşlardır (Ocak, 1981, s.38-41). Osmanlı arşiv belgelerinde bu hususlara dair bazı ipucular bulmak mümkündür. Erzurum'da Ermenilerin papazı olan Ağob İslam'a girerek Halit ismini almıştır. Ancak Müslüman olduğunu ilan etmek için Sivas'ta bulunan Hacı Dede Efendi Hangahına gitmiştir. Burada Ermeni ahalisinin rahiplerinin ve kocabaşlarının huzurunda Müslüman olduğunu dille ikrarla aşikâr etmiştir (CBOA. HR. MKT. 33/83-2).

Ayrıca kendi bireysel araştırma ve gayretleriyle İslam'ı kabul edenler oluyordu. Nitekim Rahip Todor'un Müslüman olmasında araştırıp okuduğu bazı kitaplar etkili olmuştur. Bu sebepten mahkemenin huzurunda üç ilah inancından ayrılarak tek Allah akidesini benimsediğini ve Hz. Muhammed (S.A.V.)'i son peygamber olarak kabul ettiğini ilan etmiştir (Şeker, 2007, s.34-35).

İslam'a girme sebebini bu dine karşı oluşan derin muhabbet ile açıklayanlar olduğu gibi Müslüman olan akrabalarından etkilenip İslamiyet'i seçenler de olmuştur (CBOA. HR. MKT. 286/4-3). Mesela bir belgede Gelibolu'nun Kavaklı köyünde ikamet eden Konstantin'in on üç yaşındaki oğlunun iki yıldır İslam'a aşırı ilgi ve sevgi duyduğu için bu dini seçip Ahmed ismini aldığı ifade edilmektedir (CBOA. A.MKT. 113/39). Yine sevdiği erkek için İslamiyet'e giren gayrimüslim kızlar da vardı. Nitekim Sivas Sancağı Pireboret köyü sakinlerinden Ermeni Kirti oğlu İsfahan'ın kızının İslam dinini seçerek Ahmed Ağa oğlu Koca Bey ile hayatını birleştirmek istediğini belgelerden öğrenmekteyiz. Fakat kızın akrabaları ve gayrimüslim dini liderleri bu duruma karşı çıkıp evliliğe engel olmaya çalışmışlardır. Neyse ki yapılan mahkemenin sonucunda kızın istediği kişiyle evlenip ve istediği yerde oturması ve buna hiç kimsenin müdahale etmemesi yönünde karar çıkmıştır (CBOA. A.MKT. UM. 14/18-1; CBOA. HR. MKT. 31/99-2).

Diğer taraftan dindaşlarına karşı duydukları öfke veya olumsuz duygular sebebiyle Müslüman olanlar da bulunuyordu. Zira 1574 yılına ait belgeden anlaşıldığına göre Erbil'de Yahudi iken Müslüman olan Karaca lakaplı Mustafa adlı kişi Müslüman olmasına sebep oldular diye buradaki eski dindaşları olan Yahudilere eziyet etmektedir. Bunun üzerine payitahtan Şehr-i Zor beylerbeyine gönderilen emirde, Mustafa'nın yakalanarak kürek cezasına çaptırılması için Basra Beylerbeyisine teslim edilmesi istenmiştir (CBOA. A.DVNS. MHM. d. 26/s. 959, h.961). Bu durum aslında mühtedinin soydaşlarına tepki göstermek için eski dininden vazgeçtiğini, gerçekte ise İslam'ı benimsemediğini göstermektedir.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere ihtidaların sebepleri şüphesiz çok çeşitlidir. Bunlar arasında psikolojik, sosyolojik, ekonomik sebepler ve siyasi veya iktisadi nüfuz elde etmek ya da bir kısım başka menfaatler kazanmak endişesinden tutularak gerçekten sırf dini amaçla ihtida etmeye kadar değişik motifler sayılabilir. Fakat hiç bir şekilde zoraki ihtidaların olduğundan ve devlet zoruyla müslümanlaştırma politikasından kesinlikle söz edilemez. Bu İslamın kaidelerine de aykırı bir durumdu (Ocak, 1981, s.34). Ancak özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi batılı devletlerin müdahalesi ile birlikte içeride yaşanan karışıklıklar ve güvensiz ortam nedeniyle İslama giren veya bu devletlere istihbarat bilgisi vermek için casusluk amacıyla müslüman olanlar bulunuyordu. 1896 yılında Anadolu'da çıkan karışıklık sebebiyle

İslama giren bir grub gayrimüslim taifesinin tekrardan eski dinlerine döndükleri anlaşılmaktadır. Bu duruma Fransız maslahat güzarının müdahil olduğu görülmektedir. Ancak gerek Osmanlı hükümetinin ve gerekse Müslüman ahalinin bu kişilere karşı her hangi bir tepkisi ve olumsuz hareketi olmamıştır (CBOA. A.MKT. MHM. 610/5-5; CBOA. A.MKT. MHM. 610/5-2). Diğer bir örnekte ise Müslüman olup Hakkı ismini alan Ağob'un aslında İslamiyet maskesi altında Urfa'daki Fransız komutanlarla temas halinde olduğu ve pek çok rollere bürünerek casusluk ettiği üzerinden çıkan mektuplardan anlaşılmıştır (CBOA. DH. EUM. AYŞ.31/24).

Müslüman olduklarını ifade ederek İslam toplumu aleyhinde çeşitli faaliyette bulunan kişiler İslam Peygamberi döneminden itibaren bulunmaktaydı. Bu kişilere münafık adı verilmekteydi. Bu bakımdan tarihi süreç içerisinde Osmanlı topraklarında da İslam kisvesi altında eski dinlerini yaşayan pek çok kişiye rastlamak mümkündür (Çolak, 2000, s.163-169). Osmanlıda ihtida hadiselerinin bir kısmını da bu minval üzere değerlendirmek lazımdır.

2. Mühtedilerin Karşılaştıkları Zorluklara Dair Bazı Örnekler

Din değiştirmenin kolay bir karar olmamasının dışında, soydaşlarının dinini terk ederek Müslümanca yaşamının hiç şüphesiz pek çok zorlukları bulunmaktadır. Bu kararı vermesi durumunda kişinin karşılaşabileceği en önemli sorun, ailesinin veya eski dindaşlarının bu durumu kabullenme problemidir. Çoğu zaman mühtedinin yakın çevresi ciddi hayal kırıklıkları yaşıyor ve yeni durumu onaylamaları zor oluyordu. Bu durumda çeşitli problemler ortaya çıkabiliyordu. Bu yolun meşakkatli olduğu söylenebilir. Zira İslam dinine girdiği için gayrimüslim eşinden ve çocuklarından ayrılmak zorunda kalanlar olduğu gibi en yakınları tarafından türlü iftiralara ve haksızlığa uğrayanlar da olabiliyordu.

Harput'ta ikamet eden Ayşe Hatun bunlardan biriydi. Müslüman olduktan sonra Ayşe ismini alan kadın pek çok sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bunlardan en kötüsü ise en yakınları tarafından yalan yere zina suçlaması olayıdır. Bu yöre halkı ve devlet açısından oldukça önemli bir suçtu. Ayrıca bu iddia nedeniyle iki kişinin onuru tehlikedeydi.

Harput mahkemesine ait tutanaklara göre; henüz Müslüman olan Ayşe Hatun'un zimmi kocası Abgam bir senedir evinden uzak başka bir diyarda olmasına rağmen kadın hamileydi. Bu nedenle kadın ahlaksızlıkla suçlanıyordu. Yapılan duruşmada kadın bu iddiaları kabul etmeyerek çocuğunun kocasından olduğunu ve fikir birliği edilerek kendisine büyük bir iftira atıldığını belirtmiştir "hâmile olduğum evlâd zevcim olan Abgam nâm zimmîden olduğu mukarrerdir lâkin ba'zı kimesneler hilâf-ı şer' fikr idüb âher kimesnedendir deyü bana bühtân-ı 'azîm iderler hâşâ bir kimesnenin sun'î u âgâhım yokdur ve bana zevcem Abgamdan gayri nâ-mahrem dühül eylememişdir deyü i'tirâf eyledikde...". Yapılan mahkemenin sonucunda da kadının beyanı esas alınarak suçsuz olduğu neticesine varılmıştır "...mezbûre hâtûnun ... 'âni'l-meclis olan Abgam nâm zimmînin firâşında buldukça âhere isnâd nâ-meşrû' olmağıyla zevc-i mezbûr Abgam zimmîden olub lakin mezbûre hâtûn İslâm ile müşerref olduğu için hîn-i velâdetde teba'â'ül'ümme İslâmına hükm olunub mu'ârizdan men' birle" (HŞS, nr. 278, s.12/b.1).

Fakat daha sonraki süreçte bu asılsız iddia gündemden düşmemiştir. Bu iftirayı atanlar arasında Ayşe'nin gayrimüslim babası Hazer'in olduğu da anlaşılmaktadır. Zira Hazer mahkemeye giderek kızının kocasının bir yıldır başka diyarlarda olduğu ve Ayşe'ye de Yusuf adlı şahsın sahip olarak hamile bıraktığı yönünde suç duyurusunda bulunmuştur. Konunun tamamen neticelendirilmesi için Van Eyaleti veziri İbrahim Paşa'nın kaymakamı İsmail Ağa tarafından mübaşir olarak Hasan Ağa görevlendirilmiştir. Yapılan tahkikat hem Ayşe hem de Yusuf bu suçlamayı kabul etmemiştir. Ayrıca kadının babası mahkemeye iddialarını kanıtlayacak bir delil de sunamamıştır. Öte taraftan mübaşir kadının yaşadığı köydeki ahalinin görüşlerine başvurup, durumu sorgulayıp teftiş etmiştir. Netice itibarıyla toplumun tanıklığıyla da isnadın asılsız olduğu ve çocuğun kadının eşinden olduğu anlaşılmıştır (HŞS, nr. 278, s.14/b.2; HŞS, nr. 278, s.15/b.1; HŞS, nr.278, s.15/b.2).

Ayşe, iftira suçundan temize çıkarak haysiyetini veya ahlaki saygınlığını mahkeme yoluyla kurtarabilmişti. Belgelerde kadının böyle büyük bir iftiraya maruz kalmasının sebebi belirtilmemektedir. Fakat yeni Müslüman olması sebebiyle babası ve gayrimüslim eşinin akrabaları tarafından fikir birliği edilerek Ayşe'nin hem devlet yoluyla cezalandırılması hem de toplum nezdinde iffetsiz gösterilmesi için böyle bir suçlamaya maruz kaldığı söylenebilir.

İslam dinine giren kişi eşinin ve çocuklarının Müslüman olmasını isteyebilir. Ancak onlara İslam'a davet dışında müdahale hakkı yoktur. Eşi ve ergenlik çağına ulaşmış çocukları Müslüman olup olmama hususunda kendi özgür iradeleriyle karar verebilirlerdi. Şayet çocuklar ergenlik çağına ulaşmamışsa Müslüman kabul edilmekteydi. Nitekim Harput'un Kesrik köyünde sakin olan Heruk, Müslüman olup Mustafa ismini almıştır. Babanın Müslüman olmasından dolayı küçük kızı da Müslüman olarak kabul görmüş ve Ayşe ismi verilmiştir. Fakat Mustafa'nın hanımı, büyük oğlu ve kızları İslam'a girmeyi kabul etmemişlerdir¹. Mustafa'nın hanımı ve çocuklarından ayrı düşüp düşmediği konusunda belgede bir bilgi bulunmamasına karşın, bu durumun ailenin huzuru ve bütünlüğü açısından bir problem teşkil edeceği söylenebilir. Fakat ailevi bağları devam ettiği görülmektedir. İslamiyet'i seçen

¹ "...İslâm 'arz olunub islâma gelmeyüb kendi halleri üzere küfr-i dalâlet içinde kalmağıyla..." (HŞS, 362, s.57/b.2).

ve Ali ismini alan kişinin de hanımı ve büyük oğlu ile birlikte kızı Müslüman olmamıştır. Ancak ailevi bağlarını devam ettirebilmişlerdir. Hatta Ali'nin kızına bir gayrimüslim talip olmuştur. Ali'de kızının durumunu merkeze bildirerek nikâhının kıyılması için buyruldu talep etmiştir. Bunun üzerine nikahın mahkemede kadı huzurunda kıydırılması hususunda Harput kadısına “mezburları şer’-i şerife da’vet idüb icrâ-yı şer’ eyleyüb tâlebine ‘akd-nikâh itdiresin deyu buyruldu” şeklinde emir gönderilmiştir (HŞS, nr. 362, s.124/b.6).

Yeni Müslüman olan erkek veya kadın, eşinin de İslam’a girmesi için bulunduğu telkin çoğu zaman büyük hayal kırıklıklarına ve sonrasında aile birliğinin bozulmasına neden olabiliyordu. Eşine karşı düşüncesi temelden sarsılan gayrimüslim kadın veya henüz Müslüman olmuş erkek ortaya çıkan yeni durum karşısında eşinden ayrılma kararı alabiliyordu. Yine Harput’un Mornik köyünde ikamet eden Mehmed bin Abdullah’ın durumu buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Müslüman olduktan sonra Mehmed ismini alan mühtedi, hanımına Müslüman olması için telkinde bulunmuştur. Ancak kadın dininden vazgeçmemiştir. Mehmed de karısını boşamıştır. Kadın, mahkemeye giderek kocasının kendisini boşadığını beyan etmiştir. Mehmed ise mahkemede şehre gidip Müslüman olduğunu eve geldiğinde eşine Müslüman olmasını teklif ettiğini, ancak eşinin Müslüman olmayıp evden kaçtığını, kendisinin hanımın arkasından gittiğini hanımının dama çıktığını, bunun üzerine dama çıktığını, ancak dama çıkarken kaderi ilahi kendi fiiliyle damdan düşüp yaralandığını, şayet bu yara ile ölürsem hanımından şikayetçi olmayacağını söylemiştir. Ayrıca mahkemenin huzurunda karısını boşadığını belirtip Müslüman bir kadın ile evleneceğini ifade etmiştir (HŞS, nr. 384, s.112/b.2). Mehmed’in söyleminden boşanma kararını almasında en önemli etkenin karısının dininden vazgeçmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira evden kaçmak suretiyle yaralanmasına sebebiyet verdiği halde karısından şikâyetçi olmaması ve boşandıktan sonra Müslüman bir kadın evleneceği cihetindeki beyanı bu durumu gözler önüne sermektedir.

Öte yandan ailevi sebeplerden dolayı Müslüman olduğunu açıkça söylemekten çekinip, ailesinin haberi olmadan bazen sahura kalkmadan, bazen iftar etmeden oruç tutup kendi içinde Müslümanca yaşamaya çalışanlar da vardı. Muhtemelen mühtedi ailesini kaybetmekten korkuyordu. Nitekim Müslüman olduğunu açıkladıktan sonra eşinden ve kızından ayrılmak zorunda kalmıştı. Din değiştirmesinden rahatsızlık duyan patrikhane idaresinin, evliliklerinin devam edemeyeceği yönündeki beyanı bu kararda etkili olmuştu. Bu durum mühtedinin ruhunda derin yaralar açmış, bilhassa kızına karşı hasreti mektuplarına açık bir şekilde yansımıştır (Şahin, 2013, s.312).

Evlilik öncesi söz kesimi ve nişan gibi bugün uygulanan pek çok adet ve geleneğe Osmanlı toplumunda da rastlamak mümkündür. Mühtedi Hasan da İslam dinine girmeden önce Gülvar’ın kızı Meryem ile söz kesip nişan için de bir altın yüzük ile birlikte çeşitli hediyeler vermişti. Ancak İslâm ile müşerref olduktan sonra Gülvar, Meryem’i, Markos adlı gayrimüslim ile evlendirmiştir. Hasan’da bu konuyu mahkeme önüne getirerek çözüm yolu bulabilmek için dava açmıştı. Fakat dava sürecinde etkili en önemli yargı ilkesi iddia sahibinin iddiasını ispatla mükellef olmasıydı. Fakat Hasan’ın iddiasını yani Müslüman olmadan önce Gülvarın kızı Meryem ile söz kesip nişanlı olduğunu doğrulayacak bir kanıtı yoktu. Kanıtlanamayan bir suçlama sanık Gülvar’ın iddiaları İncil ve İsa peygamber üzerine yemin ederek kabullenmemesiyle son bulmuştu (HŞS, nr. 362, s.20/b.2).

Başka bir örnekte ise Rum Ortodoksların dini başkanı olarak adlandırılan despotun evlenmek isteyen iki gencin mutluluğuna mani olmasına şahit olmaktayız. Lofça kazasının Koman köyünde oturan Ali, Celzuni köyünde Dunik adlı gayrimüslim kız ile nikâhlanmak istemiştir. Kızda İslamiyet’i seçip Ayşe adını almıştır. Ali ve Ayşe’yi şahitlerin huzurunda nikâhını kıymak için getirdiklerinde, kazanın despotu gelip bu duruma karşı çıkmıştır. Ortaya çıkan tartışma sırasında despot türlü iftiralarda bulunarak kızın mürted olduğunu ifade ederek onu zorla alıp götürmüştür. Fakat Ali ve babası Mustafa buldukları eyaletin valisine bu durumu arzuhal ile şikâyet etmişlerdi. Netice itibarıyla konuyu açıklığa kavuşturmak için kız, valinin huzurunda kurulan mahkemeye getirilmiştir. Ancak mahkeme sırasında despot, kızın konuşmasına dahi tahammül gösteremeyip uygunsuz sözler söyleyerek hemen mahkemeyi terk edip gitmiştir (CBOA. A.MKT. UM. 358/32-1).

İslam’la müşerref olduğu için eşinden, çocuklarından, nişanlısından ayrı düşenler olduğu gibi gayrimüslim komşularından eziyet görenler de vardı. Harput’un Gürcübey Mahallesinde ikamet eden Muratcan Müslüman olduktan sonra Mehmed adını almıştı. Fakat İslamiyet’e girdiği için komşuları Altuncu Abraham, Köse Keşiş ve Taracı İvanis adlı gayrimüslimler düşmanlık etmeye başlamışlardı. Evini basıp eşyalarını alıp, üç gün boyunca hapis tutup eski dinine dönmeye zorlamışlardı. Bu durum merkeze intikal edince, konunun araştırılması için mübaşir tayin edilmişti. Harput kadısından, davacı ve davalıların Amid’e gönderilerek mahkemelerinin burada görülmesi istenmiştir (HŞS, nr. 331, s.115/b.3. HŞS, nr. 331, s.110/b.1).

Diğer taraftan akrabaları tarafından mirastan mahrum bırakılan mühtediler de vardı. Çorluda yeni Müslüman olan Ayşe’ye annesinden miras kalan mal ve eşyayı almasına kardeşi engel olmaktaydı (CBOA. A.DVNS. MHM. d. 118/s. 497, h.220). Yine Eğin’de Müslüman olup Hasan ismini alan mühtediye Katırcı Mahallesiindeki bir ev içindeki eşya ile birlikte bir bağ babasından miras olarak kalmıştır. Ancak gayrimüslim kardeşi İslamiyet’e girdiği için bu malları kullanmasına mani olmaktaydı (CBOA. A.DVNS. MHM. d. 121/s. 58, h.295). Ankara sakinlerinden mühtedi Fatma Hatun’un gayrimüslim kız ve erkek kardeşleri annesinden ona miras kalan mal ve eşyaları gizleyip ona vermek istememişlerdir (CBOA. A.MKT. DV. 70/05). Selim adlı mühtediye de Ahyol

kasabasında vefat eden babası, annesi ve abisinden on beş bin kuruş miras kalmıştır. Ancak Müslüman olduğu için kız kardeşleri ve onların kocaları tarafından miras hakkı gasp edilmiştir (CBOA. C.ADL. 69/4160-1). Vefat eden Margarit'in, Müslüman olan kızına da diğer kardeşlerinin annelerinden kalan mirası vermek istemedikleri görülmektedir (BCOA. HR. MKT.44/35). Harput'un İğiki köyünde vefat eden Ohennis'in oğlu Mustafa'ya da aynı köyde ikamet eden gayrimüslim amcaoğulları babasından kendisine miras kalan bütün emlak ve erzaka el koyup, Müslüman olduğu için ziyadesiyle zarar vermişlerdi (HŞS, nr.386, s.329/b.2). Müslüman olan Mehmed Ağa'da, Sakız adasındaki akrabalarıyla miras meselesinde problemler yaşamaktaydı (CBOA. A.MKT. UM. 02/71-2).

Müslüman olup ayrılan anne veya babanın küçük yaştaki çocuklarının velâyetleri İslam Hukukuna göre Müslüman olana bırakılmaktaydı. Burada öncelikli amaç çocukların İslâm dini üzere yetişmesi ve İslami terbiye almasını sağlamaktı (Aslan, 2008, s.9). Ancak çocuğun velayeti konusu çoğu zaman bazı problemlere yol açmaktaydı. Rum milletinden olduğu halde kendi rızasıyla İslamı kabul eden Ayşe Hatun'un küçük oğlu, gayrimüslim babası tarafından saklanıp annesine verilmemekteydi (CBOA. A.MKT. MHM. 463/58-1). Başka bir örnekte ise Akşehir kazasının Berkere (Barkire) köyünde Rum milletinden olan Estefan, İslamı kabul edip Ahmed ismini almıştı. Fakat dört küçük kız çocuğunun velayeti dava konusu olmuştu. Neticede Ahmed ve Ayşe'nin küçük çocukları gayrimüslim eşlerinden *şer'i-şerif* gereği alınıp kendilerine verilmiştir (CBOA. A.MKT. MHM. 463/58-2; CBOA. A.MKT. MHM. 463/58-3).

Küçük yaştaki çocukların Müslüman veya Gayrimüslim anne/babaya velayetleri hususunda yaşanan bu problemlerin dışında kendi iradesiyle İslam'a giren çocuğun yaşının küçük olup-olmadığı, korkutma veya özendirme yoluyla İslam dinine teşvik edilip-edilmediği konusunda çeşitli bahaneler ile mühtediye yakın çevresi tarafından müdahaleler de yapılıyordu. Hatta Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gayrimüslim anne ve baba, yakın akraba veya çevrenin dışında Hristiyan din adamları ve yabancı devlet konsoloslukları duruma dâhil olarak mühtedinin eski dinine geri dönmesi için sosyolojik, psikolojik hatta fiziki baskı ve şiddeti uygulamaktan da geri durmuyorlardı. Nitekim Gelibolu ahalisinden Hafız Mahmud Efendi'nin Kavaklı köyündeki çiftliğinde çalışan Kostantin'in on iki on üç yaşındaki oğlu İslam dinine karşı duyduğu sevgi ve muhabbetinden dolayı Hafız Mahmud Efendi ile birlikte kaza merkezine giderek mahkemenin huzurunda kendi arzu ve isteğiyle Müslüman olmuştur. Fakat çocuğun babası oğlunun zorlama ile gönülsüz şekilde Müslüman ettirildiğini baş piskopasa söylemiştir. Baş piskopos bu durumu arzuhal ile yetkililere bildirmiştir. Kadı bunun üzerine çocuğu Hafız Mahmud Efendi ve babasına teslim etmeyerek Hristiyan dini temsilcilerinin huzurunda çocuğun İslamiyet'e girdiğini ifade etmesi için naib Hüseyin Efendiyle birlikte kaza müdürünün konağına göndermiştir. Burada bulunan piskopos, kocabaş ve otuz, kırk kişinin huzurunda naib çocuğun herhangi bir baskı ve zorlamayla İslam dinine girmediğini ifade etmesinin hemen akabinde müdür, naibe hakeret edip çocuğa söz hakkı dahi vermeden onu konakta tutup haps etmiştir. Kadı bunun üzerine müdürü, çocuk ile birlikte mahkemeye davet etmiştir. Fakat müdür kadının bu isteğini hakaret ederek geri çevirmiştir. Çocuğun hiçbir baskı altında kalmadan kendi iradesiyle Müslüman olduğuna dair şahitlerin beyanıyla birlikte Silahdarzade Arham Ağa ve Serraç Osman Ağa ile yirmi kadar Müslüman konağa gidip çocuğun şer'an İslamiyetine hüküm verildiğini hapis edilmesinin caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Müdür gelen bu heyete de olumsuz cevap vermiştir. Nihayetinde merkezden gönderilen buyruldu üzerine çocuk zabıtlar vasıtasıyla konaktan alınıp mahkemeye getirilmiştir. Çocuk günlerce haps edilmek suretiyle eski dinine dönmesi için yapılan baskılara rağmen mahkemede; kaza müdürü, gayrimüslim dini temsilciler ve Rus devleti konsolosu vekilinin huzurunda hiçbir baskı ve müdahale altında kalmadan Müslüman olduğunu yenileyerek ifade etmiştir (CBOA. A.MK. 113/39; CBOA. A.MKT. 113/39-7). Yine Yanya'da bulunan iki küçük Rum çocuğun zorla İslamlaştırıldıkları şikayeti üzerine, durum araştırılmış ve neticede Müslüman olan iki çocuğun biri on beş, diğerinin on sekiz yaşında olduğu ve kendi istekleriyle müslüman oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sebepten çocuklara müdahale edilmemesi ve kendi hallerine bırakılması için Üsküp Valisi olup Yanya da bulunan Hafız Paşa'ya hüküm gönderilmiştir (CBOA. A.MK. 104/88). Başka bir örnekte ise Tokat'ta kendi rızasıyla Müslüman olan sekiz yaşındaki çocuğun, Ermeni patriğince durumunun araştırılması için İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir (CBOA. A.MKT. 211/78-1). Çocuğu eski dinine döndürmek için patrikhanenin bu yola başvurduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir örnekte ise Kozluca kazası sakinlerinden Kıbdı Kirkonun oğlu, Varna mahkemesine giderek kimsenin aldatma ve tesiri olmadan kendi isteğiyle İslam dinine girdiğini beyan etmiştir. Ancak mahkemede Rum ortodokslarının dini başkanı olan despot duruma müdahale edip çocuğun 11 yaşında olduğunu teşvik ile Müslüman edildiğini bu sebepten kendisine birkaç gün teslim edilmesini istemiştir. Fakat mahkeme tarafından bu istek kabul edilmemiş ve çocuğun 13-14 yaşlarında olduğu dolayısıyla ergenlik çağına yaklaştığı için ikrarının sahih olduğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine İngiliz konsolosu devreye girmiş ve çocuğun gayrimüslim din adamına teslim edilmesi yönündeki talebini yenilemiştir. Ne var ki konsolosun talebi de mahkeme tarafından red edilmiştir (CBOA. A.MKT. UM. 338/76-1).

İslam dinini tercih eden çocuklara yapılan bu müdahalelerin dışında Müslüman olan yetişkinlere de yakın akraba ve çevreyle birlikte dışarıdan baskı ve müdahaleler yapılıyordu. Örneğin çapulculuk ve eşkiyalıkla meşhur olup Gümüşhane'de sakin olan Marad adlı gayrimüslimin, Müslüman olan bir kadını eski dinine dönmesi için zorla kiliseye götürdüğü anlaşılmaktadır. Duruma müdahale eden Gümüşhane kadısı Osman'a dahi küfür edip, uygunsuz hareketlerde bulunmuştur. Konu kadı tarafından merkeze arz edilince, Marad'ın yakalanarak hakettiği

cezaya çarptırılması için Erzurum muhafazında olan Siyavuş Paşa ve Torul kadısına ferman gönderilmiştir (CBOA. TS.MA.E. 717/52). Başka bir örnekte ise Rusçuk kazasında mahkemeye giderek Müslüman olan bir Rum yetişkin erkek çocuğunun yaşadığı sıkıntıları görmekteyiz. Çocuk kendi rızasıyla kadının huzuruna çıkıp İslam dinine girmiştir. Burada yapılan törende çocuğun başına dülbent sarılmıştır. Ancak babası gayrimüslim eşkiyalar ile çocuğu almak için mahkemeyi basmıştır. İlginç olan ise bu gayrimüslim taife bazı yeniçeri askerlerini de yanlarına almayı başarmışlardır. Mahkemeye yeniçeri askerleriyle giden bu grup, çocuk Müslüman olduğunu beyan etmesine rağmen, *burası şimdilik Müslümanlık davasının görüleceği mahal olmadığı* şeklindeki ifadelerle çocuğun başındaki dülbendi çıkartıp, ayağından yaralayıp *kefere ruhbanlarına* teslim etmişlerdir (CBOA. ADVNS.MHM.d. 84/s.3,h.1). Yeniçeri askerlerinin gayrimüslim zorbalarla birlikte hareket edip mahkemeyi basarak müslüman olduğunu açıkça ifade eden yetişkin bir çocuğu bunlara teslim etme nedeni anlaşılabilir. Ancak bu durumdan maddi bir çıkar elde ettikleri söylenebilir. Konu payitahta intikal edince suçluların yakalanıp cezalandırılması için yeniçeri ağası Mustafa görevlendirilmiştir (CBOA. ADVNS. MHM.d. 84/s.3,h.1).

Nevrekob kazasının Cereston köyünde yaşayan bir Hıristiyan kızın hidayet yolculuğu da oldukça sıkıntılı olmuştur. Ancak her türlü baskı, yalan ve iftiralara rağmen kız İslam dini üzerinde sebat gösterip, yeni girmiş olduğu dinden vazgeçmemiştir. Nevrekob kazasına giderek burada mahkemenin huzurunda zorlama olmadan kendi isteğiyle İslam'a girdiğini beyan etmesine rağmen kızın gayrimüslim erkek ve kız kardeşleri, üç veya beş kişi tarafından evlerinin duvarı delinerek kardeşlerinin zorla alıp götürülüp Müslüman edildiğini iddia etmişlerdi. Bu iddiaları gayrimüslim dini lideri despotta desteklemiş ve kızın Selanik'e götürülerek davanın buradaki mahkemece görülmesini talep etmiştir. Ayrıca kızın Selanik'e gönderilmeden önce üç günlüğüne kendilerine teslim edilmesi istenmiştir. Bu öneri kabul görmeyince Fransız konsolosu kızın Selanik mahkemesine çıkartılmadan önce erkek ve kız kardeşleriyle iki saat kadar görüşürülmesini talep etmiştir. Bu talep mahkeme tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak konsolosun tercümanı ve gayrimüslim kız ve erkek kardeşler, mühtediyle yaptıkları görüşme sırasında onu eski dinine geri dönmeye zorlamışlardır. Ancak Gayrimüslim kardeşlerin bütün çaba ve gayretlerine rağmen sözleri mühtediye tesir etmemiştir. Mühtedi erkek ve kız kardeşlerinin yüzlerine bakmayarak "ben kendi rızam ile müslüman oldum beni kimse cebir yoluyla götürmedi" şeklinde cevap vermiştir. Onlar da çaresiz bir şekilde görüşme mahallinden çıkıp gitmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca gayrimüslim kardeşlerin evlerini delmek suretiyle kız kardeşlerinin kaçırıldığı iddiası da soruşturma konusu olmuştur. Bu sebepten olay hem mühtedinin kendisine sorulmuş hem de yetkililer bu konu hakkında gerekli tahkikatları başlatarak araştırmışlardır. Yapılan araştırma neticesinde ise Nevrekob kazasının despot ve kocabaşlarının imza ve mühürleri ile gönderdikleri belgedeki iddiaların vukuuna dair bir delilin olmadığı ortaya çıkmıştır. Kızın gayrimüslim ailesi ve despot böyle bir hikaye ortaya atarak mühtediyi eski dinine döndürmeye ikna edebilmek için zaman kazanmak istemişlerdir. Zira kızın üç günlüğüne kendilerine teslim edilme isteği bu olmayınca da en azından birkaç saatliğine görüşme talepleri ve davanın da Selanik mahkemesine taşınması bunu göstermektedir. Ne varki bu süreç içinde kardeşlerini eski dinine dönmesi için yaptıkları bütün ikna çabaları boşa çıkmış ve kurdukları oyun da bozulmuştur (CBOA. A.MKT. UM. 327/42-1).

Öte taraftan zorla kaçırılıp Müslüman edilme konusunda Selanik mahkemesine intikal eden başka davalar da vardı. Ancak yapılan tahkikat neticesinde bu şikayetlerin de asılsız olduğu ortaya çıkarılmıştır. Mesela Fransız asıllı hekimin kızının zorla kaçırılarak Müslüman edildiği konusunda, Fransız konsolosu tarafından Selanik mahkemesine bildirim yapılarak şikayette bulunulmuştu. Alınan karar doğrultusunda hükümet merkezi haricinde uygun bir mahalde kız, babası ve annesiyle görüştürülmüştür. Bu görüşme sırasında kız bizzat Anne "babasına kendi rızasıyla kaçıp Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Böylece soruşturma neticelenmiştir (CBOA. A.MKT. UM. 327/42-1).

Hanesinden zorla alınıp kaçırılarak Müslüman edildiği iddiasıyla mahkemeye intikal eden yukarıdaki asılsız suçlamaların tam tersi olarak sonradan Müslüman olduğu için hanesinden zorla alınıp götürülen mühtediler vardı. Selanikte İslamiyet'e girip ve Emine adını alan muhtedi bunlardan biriydi. Mehmed Efendi ile hayatını birleştiren Emine Müslüman olduğu için pek çok sıkıntıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Balçıkta oturan kadının evine bir Cumartesi gecesi saat 11 dolaylarında kocasının bulunmadığı sırada baskın düzenlenmiştir. Polis komiseri, bir çavuş ve birkaç jandarma ile Yunan asıllı bazı kimseler kadının evine zorla girmişti. Müslümanların yaşadığı bir ev olmasına rağmen İslami kurallar hiçe sayılarak kadının baş örtü örtmesine dahi fırsat verilmemişti. Ortaya çıkan bu nahoş durumdan kurtulmak için Emine Hanım alelacele örtü ve çarşafını giyebilmişti. Kadın gelen gruba kendisinden ne istediklerini sorunca *Hristiyanın biz seni arıyorduk alıp götürüreceğiz* cevabını almıştı. Fakat kendisinin çok zaman önceden itibaren Müslüman olduğunu ifade etmesine rağmen, hiçbir söze aldırış edilmeden evinden zorla alınıp hükümet dairesine götürülmüştü. Burada Yunan konsolosunun huzurunda kendisine zorla kaçırılıp Müslüman edildiği sorusu yönetilmiştir. Ancak kadın bu iddiaları reddetmiştir. Bunun üzerine Yunan konsolosu kadına hakaretvari sözler söyleyerek yüzünü zorla açıp bürgüsünü çıkartmaya çalışmıştır. Orada bulunanlar, konsolosun bu hareketine engel olamadıkları gibi seslerini dahi çıkartamamışlardır. Ayrıca Kadının buradan alınıp Rum konsolosluğuna götürülmesi istenmekteydi. Ancak kadının kayınbabası olan Rıza Efendi, gelininin mevcut hükümet dairesinde kalması yönündeki talebi ve kadının da hiçbir suretle bulunduğu yerden ayrılmak istememesi şimdilik bu kararın uygulanmasını engellemiştir. Burada kaldığı gecenin sabahında bir çok

Rum kadın, Emine Hanımın odasına gelerek İslam aleyhine sözler söyleyerek onu korkutma yoluyla eski dinine dönmeye zorlamışlardır. Aynı şekilde Rum konsolosu ile birlikte bir papaz aynı gün içinde iki defa kadının bulunduğu haneye gelmiştir. Bunlarda kadının baş örtüsünü açıp onu eski dinine döndürmeye çalışmışlardır. Öte taraftan Emine Hanım, kendisini görmeye gelen kayınvalidesiyle de götürülmemiş ve bulunduğu yerden konsolosun hanesine nakledilmişti. Bu suretle kadın üzerinde daha rahat bir şekilde baskı uygulanacak ve eski dinine dönmesi sağlanacaktı. Nitekim konsolos hanesinde bulunduğu sırada kadına yönelen baskı ve eziyet daha da armıştı. Fakat kadın bütün baskı ve eziyetlere rağmen İslam dini üzerinde sebat göstermiş yeni dininden vazgeçmemiştir. Konsolos, Gayrimüslim din temsilcileri ve Rum kadınları bütün çabalarına rağmen bir netice alamayacaklarını anlamışlardı. Fakat son bir kez de olsa şanslarını denemekten de vazgeçmemişlerdi. Emine Hanım, hükümet dairesine götürüleceği gün örtünmek için dışarı kıyafetlerini istemişti. Kadına, Hristiyan olduğu ve bu kıyafetlere ihtiyacının olmadığı, burmasını çıkarıp gidebileceği şeklinde telkinlerde bulunulmuştu. Bu sözlere de aldırış etmeyen Emine Hanım örtüsüz dışarı çıkmayacağını kesin bir dille ifade etmiştir. Bunun üzerine kendisine örtüsü ve çarşafı teslim edilmiş ve hükümet dairesine götürülerek burada kocasına teslim edilmiştir (CBOA. A.MTZ. 56/35-1; CBOA. A.MTZ. 56/35-29).

Ermenilerin de kendi cemaatlerinden olup sonradan Müslüman olanları kaçırma ihtimalleri vardı. Nitekim Darend'e'nin Gice köyünden Lehosbe adlı Ermeni kız, Adana'nın Kırkhan köyünden olup çerçilik eden Mustafa ile vilayet merkezinde evlenerek İslam dinine girmiştir. Ancak Ermenilerin temsilcisi olan delege kızın bölgede yaşanan kargaşadan kaynaklı korku sebebiyle Müslüman olup evlendiğini mahkemeye giderek ifade etmiş ve bu durumun ortaya çıkartılması için kadının bir Hristiyanın veya vali muavini çericisi efendinin hanesine götürülmesini teklif etmiştir. Ayrıca bu taleplerinin gerçekleşmediği takdirde Ermenilerin kadının bulunduğu haneyi basıp onu kaçırabilecekleri ihtimalinden söz etmiştir. Bu ihtimal üzerine mahkeme durumun araştırılması için mühtediye bir Ermeni kadınının refakatiyle hükümet dairesinde misafir etmiştir. Burada patrikhane tarafından yapılan sorgulama neticesinde kadının kendi isteğiyle Müslüman olup evlendiği teyid edilmiştir. Ancak bu suretle kadın kocasına teslim edilmiştir (CBOA. DH. MKT. 2831/89).

19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan bu ve benzeri olaylar Yunanistan ve Bulgaristan gibi devletlerin kendilerini Hristiyanların hamisi olarak görmelerinden kaynaklanıyordu (CBOA. A.MTZ. 56/35-6). Artık Avrupa'daki Hristiyanlar güçlenmişti, Osmanlı ise süresi dolmuş günleri sayılı bir devlet olarak görülüyordu. Onlar açısından herhangi bir kişinin görüntüde can vermek üzere olan bir devletin dinine geçmek istemesinin sebebini anlamak zordu (Deringil, 2021, s.108-109). Diğer taraftan bu yaşananlar son dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin ne tür olaylarla dış müdahalelere maruz kaldığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Kendi vicdani isteğiyle İslam'a girenlere, eski dindaşları oldukça acımasız olabiliyorlardı. Özellikle bazı gayrimüslim din adamları bu konuda önemli roller üstlenmişlerdi. Örneğin Galata'da sakin ve Ermeni Katolik cemaatine mensup olan Agob İslam dinine girmiş ve Yakup ismini almıştır. Fakat Ermeni Katolik cemaati rahipleri mühtedinin daha önce cemaatlerine mensubiyetinden dolayı kendilerine teslim edilmesini istemektedir (CBOA. DH. MKT. 1213/10). Lazkiye sancağında ailesiyle birlikte Müslüman olan ve Muhammed Said ismini alan mühtedi de mahalli piskoposlar tarafından çeşitli baskı ve eziyetlere maruz kalmaktaydı (CBOA. DH. MKT. 941/7). Zabtiye İsmail'in Müslüman olan hanımı da ilk eşinden olan çocuğunu görmek için Yozgat'a gitmişti. Ancak Papaz Hacator kadını hanesinde alıkoymuştur. Bunun üzerine Yozgata gönderilen zabtiye yüz başı papazın hanesine giderek muhtar vasıtasıyla kadını alıp müftü efendinin hanesine götürmüş ve böylece sorun giderilmişti. Fakat papazın bu davranışı bölgede büyük olayların yaşanmasına neden olabilir hatta pek çok kişinin ölümüne sebebiyet verebilirdi. Dolayısıyla devlet bu olayın herhangi bir isyana sebebiyet vermemesi için bölgedeki yetkililerden tedbir alınmasını istemiştir (CBOA. DH. ŞFR. 149/114). Başka bir örnekte ise İslam ile müşerref olup süvarî alaylarında yüzbaşı olarak görev yapan Mahmud Efendi'nin, Nemçe Devleti elçisi baş papazı tarafından bu devlete ait mühürlü ve tavsije yollu bir mektup verilmek suretiyle kaçırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (CBOA. HR. SYS. 1887/25-2).

İslam'a girdiği için gayrimüslim aileleri tarafından kaçırılmak suretiyle ortadan kaldırılan hatta canına kastedilen muhtediler de vardı. Yenipazar kazası Obur karyesinde Osman adlı kişi aynı köyden olan Hani adlı zimminin Müslüman olan kızı ile evlenmiştir. Ancak kadın hanesinde yalnız bulunduğu bir sırada gayrimüslim akrabaları tarafından zorla evinden alınıp Varna'ya götürülmüştür. Kadının gayrimüslim dini temsilcisi metropolit nezdinde olduğu iddia edilmektedir. Yapılan soruşturmada metropolit kadını bir gemiye bindirip payitahta gönderdiğini ifade etmiştir. Fakat kadının hangi mahalde olduğu ve akıbetinin ne olduğu tesbit edilememiştir (CBOA. A.MK. 52/35). Öte yandan Gürcü kazası Sakbul köyü sakinlerinden Kostantina adlı kadın Kesriye sancağı meclisine müracaat ederek annesi, babası ve despot'un huzurunda Müslüman olmuştur. Fakat anne, kızının İslam'a girmesini kabullenememiş ve onu öldürmek istemiştir. Bu iş için oğlu İstefan'ı görevlendirmiştir. İstefan ablasını takip ederek öldürme girişiminde bulunmuştur. Ancak kız olaydan yaralı olarak kurtulmayı başarmıştır. Bu olay nedeniyle kızın annesi ve erkek kardeşinin yakalanarak mahkemeye sevk edilmesi yetkililerden istenmiştir (CBOA. A.MKT. UM. 502/100-1). Travnik kazasında Karağaval köyünde Hacı Derviş çifliğinde çalışan İvan'ın yirmi yaşındaki kızı da eyalet merkezine giderek İslam dinine girmiştir. Bunun üzerine Avusturya konsolosu kızı

Avusturya'ya götürmek için müracaatta bulunmuştur. Kız mahkemede konsolosun huzurunda kendi rızasıyla Müslüman olduğunu, şayet konsolosa teslim edilip gönderilirse öldürüleceğini çılgık çılgına ağlayarak anlatmış konsolusun bu isteği de münasib bir lisanla geri çevrilmiştir (CBOA. TŞRBNM. 31/1).

SONUÇ

Osmanlı şehirleri, Batı medeniyetinin temsil ettiği şehirlerden farklı olarak birden fazla kültürün birlikte yaşama imkânı bulduğu çok kültürlü bir yapıyı yansıtmaktaydı. Osmanlı Devleti tebaasına sınırsızca sunduğu dil, inanç ve kültür özgürlüğü sayesinde Hristiyan ve Museviler kültürel yapılarını ve mabetlerini yüzyıllarca yaşatarak günümüze kadar getirebilmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı şehirlerinde dinsel ve etnik bakımından homojen bir nüfus görmek mümkün değildi. Aksine Osmanlı şehirleri, dönemin Avrupa şehirleriyle mukayese edilemeyecek kadar çok dinli ve çok kültürlüydü. Ayrıca farklı inançlara sahip insanların yaşamın her alanında etkileşimi söz konusuydu. Bu etkileşim neticesinde gayrimüslim halk içerisinde kendi arzu ve iradeleriyle İslam'a girenler de vardı.

Din değiştirerek Müslüman olanların hangi sebeplerle İslam'a geçtiği olgusunun pek çok değişik arka planı bulunmaktaydı. Psikolojik, sosyolojik, siyasi veya iktisadi nüfuz elde etmek ya da bir kısım başka menfaatler kazanmak endişesinden tutularak gerçekten sırf dini amaçla ihtida etmeye kadar çok farklı etkenler bu anlamda ön plana çıkmaktaydı. Fakat öteden beri mensubu olduğu dindaşlarının veya soydaşlarının dinini terk ederek Müslüman gibi yaşamının çok fazla sıkıntıları bulunmaktaydı. Bu kararı aldıktan sonra kişinin karşılaşılabileceği en önemli sorun, ailesinin veya çevresinin bu durumu kabullenme problemiydi. Çoğu zaman bu durum karşısında ciddi hayal kırıklıkları yaşanıyordu. Böylece yakın aile veya çevresinden, eski dindaşlarından kaynaklı çok sorun ortaya çıkabiliyordu.

İslam dinine girdiği için her türlü yalan ve iftiraya maruz kalıp haksızlığa uğrayanlar olduğu gibi bu uğurda ailesinden ayrı düşen, çocuklarını bırakmak zorunda kalan, ailesi tarafından öldürülmeye çalışılanlar ya da öldürülen veya severek evlendiği kocasından zorla alınıp ortadan kaldırılan pek çok mühtedi vardı.

İslam'a girenlere yönelik baskı ve eziyetlerin Osmanlı'nın son döneminde daha fazla arttığı görülmektedir. Şüphesiz bunda Osmanlı'nın siyasal gücünü kaybetmesinin etkisi büyüktür. Özellikle Hristiyanların hamisi rolüne bürünen bir kısım yabancı devletlerin konsolosları ile bunlardan destek alan despot veya metropolit gibi siyasi ve din adamları, gayrimüslim ailelerin asılsız iddialarından yola çıkarak mühtedinin eski dinine dönmesi için her türlü baskıyı yapmaktan geri durmuyorlardı. Avrupa Hristiyanlığının en güçlü olduğu bir dönemde zayıflamış, günleri sayılı bir devletin dinine her hangi bir kişinin geçmek istemesine anlam veremiyorlar ve bunu anlamakta zorlanıyorlardı. Bu sebepten hükümet nezdinde çoğu zaman mühtedinin zorla kaçırılıp gönülsüz Müslüman edildiği veya çocuk yaşta olduğu bu nedenle teşvik yoluyla zorlama ile İslam'a girdiği yönündeki beyanlarıyla birlikte henüz Müslüman olmuş kişinin kendilerine teslim edilmesi hususundaki baskı ve dayatmaları oldukça fazlaydı. Ancak yapılan tahkikatlar neticesinde bu iddiaların asılsız olduğu bizzat mühtedilerin net ve açık ifadeleriyle ortaya çıkarılmıştır.

Yine kolluk kuvvetleri vasıtasıyla evlere baskınlar düzenlenerek hanesinden zorla çıkartılıp yabancı devletlerin konsolosluklarında hapsedilmek suretiyle alıkonulup eski dinine dönmesi için çeşitli baskı ve eziyetlere maruz kalan mühtediler de bulunuyordu. Dolayısıyla kimi mühtediler açısından hidayet yolculuğu oldukça meşakkatli olmuştur. Fakat bütün zorluk ve olumsuzluklara rağmen İslam dini üzerinde sebat gösterip yeni dinlerinden vazgeçmemişlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde yaşanan bazı olaylar bu dönemde devletin hangi olaylarla dış müdahalelere maruz kaldığını göstermesi bakımından oldukça manidardır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

1.1.Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (CBOA)

Divan-ı Hümayûn Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM. D): 26, 84, 118, 121.

Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri (A. MKT): 113/39, 113/39-7, 104/88, 211/78-1, 52/35.

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM): 610/5-5, 610/5-2, 463/58-1, 463/58-2, 463/58-3.

Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. DV): 70/05.

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM): 02/71-2, 23/86-1, 14/18-1, 327/42-1, 338/76-1, 358/32-1, 502/100-1

Sadâret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (A. MTZ): 56/35-1, 56/35-2, 56/35-6.

Cevdet Adliye (C. ADL): 69/4160-1.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT): 941/7, 1213/10, 2831/89.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH. ŞFR): 149/114.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH. EUM. AYŞ): 31/24.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR. MKT): 33/83-2, 31/99, 125/35-3, 286/4-3, 31/99-2, 44/35.
Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS): 1887/25-2.
Topkapı Sarayı Müzesi (TS. MA. E): 717/52.
Taşra Arşivleri (TŞRBNM): 31/1.

1.2. Harput Şer'iyeye Sicil Defterleri (HŞS): 278, 331, 362, 384, 386.

1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Amid Hurufat Defteri (VGMA, HD): 1067.

2. ARAŞTIRMA İNCELEME ESERLERİ

- Aslan, H. (2008). *Tanzimat Döneminde İhtidâ (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Barkan, Ö. L. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri, *Türkler*, C. 9. Ankara, s. 133-153.
- Çakar-Uzun, E.-C. (2017). *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-11812)*, Elazığ.
- Çolak, K. (2000). *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Deringil, S. (2021). *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, İstanbul.
- Erkan, N. (2015). 18. Yüzyılın ilk Yarısı Üsküdar Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkilerin Hukukî Boyutu. *İHYA*, C.1, S.1, s. 48-79.
- İnalçık, H. (2007). Osman I, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, s. 443-453.
- İnalçık, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul.
- Köprülü, M. F. (2019). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul.
- Köse, A. (2000). İhtidâ, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul, s. 554-558.
- Ocak, A. Y. (1981). Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Hererodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü, *Osmanlı Araştırmaları*, C. II, İstanbul, s. 31-42.
- Özel, A. (1996). Gayrimüslim, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, s. 418-427.
- Şahin, H. (2013). Yaman Dede, Gayrimüslim, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, s. 311-312.
- Şeker, M. (2007). *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler*, İstanbul.